

interficeret, iuxta oraculum Sophoniae (c. 2): *Attenuabit omnes Deos terrae.* Unde Plutarchus (in *tract. de oraculis*) ait, a tempore mortis Christi Domini multos falsos Deos enavit, inter quos connumerandos venit Pan ille, qui mortuos acclamabat, cuius mortem reliqui daemones ululabant. Verum alii, quorum sententiae subscribo, eique adspulatur cardinalis Barninus (in *Annal. tom. 1.*), arbitrantur per Pan, vel, ut alii dicant, Pana, Christum Dominum intelligendum, cuius mortem ut suam ipsorum clamdem luxerunt daemones, qui adhuc ipso vivente, saepe lamentabantur ab illo torqueri (Luc. 4): *Isu fili David, ut quid venisti perdere nos?* Inique rationi valde consentaneum censet: nam ut recte observavit Iacobus Grelserus (in *aureo illo lib. de cruce*), si Pan homo erat, longe ante illa saecula obierat; si vero daemón, non moriebatur, cum spiritualis, et intellectualis creatura morti non subiaceret. Restat ergo portentum illud de Christo Domino recte intelligendum; maxime quod nomen Pan recte illi convenit, qui de se ipso dixit (Isai. 6): *Ego sum panis, qui de caelo descendit:* immo si formam, sub qua decepta illa gentilitas Deum Panem depingebat, et alia quae de ipso falso praedicabatur, attentius contemplerur, facile omnia Christo Domino vere ac recte adaptari poterimus. In primis Pan Graece interpretatur, totum, eoque nomine illum cononestabant, quia falso arbitrabantur totius naturae Deum esse: alii Deum pastorem illum fingebant, nade Virgilius (2. *Ecl. 1.*) cecinit:

Pan primis calamos cera coniungere plates
Instituit, Pan curat oves, oviumque magistros.

Haec quam bene Christo congruant Creatori caeli et terrae, ut mortis portenta ostentarent, et supremo omnium Pastori, qui de se ipso dixit: *Ego sum Pastor bonus, et cognosco oves meas*, nemo sanae mentis inficias ibit. Forma vero, sub qua illum depingebant, haec erat: cornibus in fronte, vultu ardenti velut igne, pallio stellis pleno coopertus. Secundum partem inferiorem animalis figuram portendebat, in manu organum gestabat. Cornua lunam significabant, quia quandoque cornuta appareret: vultus ardens radiantem solem; pallium stellatum caelos; inferior pars animalis terram; organum in manu harmoniam et miram consonantiam inter superiora et inferiora denotabat. At altius et sublimius haec considerans, in imagine illa Dei Panis Christum Dominum contemplant: cornua enim in fronte revocant in memoriam Christum Dominum unicornera a Davide vocatum (Ps. 77): *Aedificavit sicut unicornium sanctificum suum:* sicut enim, ut Incongnitus (sup. Ps. 67) adnotavit, unicornis non patitur reliqua animalia ad sum cubile accedere; ita Christus Dominus non permittit haereticos, spurissima monstra, Ecclesiae suae catholicae cubile deturpare, sed a fidelium communione illos praecidit. Vultus ardens memorans nos reddidit eius, quod dixit Moyses (Deut. 4): *Deus noster ignis consumens est.* In-

ferior pars animalis, cum tamen superior intellectuali naturam portendit, duplicem Christi naturam divinam, et humanam, illam superiorem, hanc inferiorem, ob oculos ponit. Organum, quod in manu gestabat, bene temperatam carnem Christi, organum divinitatis a theologis appellatam, significat, quae mediante suavis suae doctrinae conceutu in mortalium animis miras sui amores excitavit.

Secundum prodigium et valde singulare, memoriae proflitum reperio apud plures et graves doctores: illud enim referunt Lucianus Antiochenis presbyter (oral. *ratio. reddent. catho. relig.*), Adriemius (lib. *descript. Hieru. n. 252*), Breidenbachius (in *descrip. Terrae sanctae sub die 22. Iulii*), Agrippinas (in *theat. praecipuar. urbium totius mundi itinere 6*), Eusebius Caesariensis (lib. 9. *Hist. Ecl. c. 6*). Ab his omnibus unanimi consensu traditur, in petroso Calvariae monte in eo loco, qui sinistrae manus Christi in cruce extensi subsedit, cum Christus animam Patri tradidit, et petrae scissae sunt, et monumenta aperta sunt, tunc etiam excavatum esse scissuram quandam, et foramen quoddam magnum, cuius latitudo tanta erat, ut hominem capere facile posset, profunditas immensa adeo, ut dimissa hodie explorari non queat, nec perpendiculari subsidens locus, adeo ut foramen illud ad inferos usque dilatari dicatur, ut mysterio loca pateat, ut enim latroni, qui a dextris erat, locum aperuit, quo ad caelum usque eveheretur; ita impio latroni a sinistris pendenti, et omnibus qui eius impietatem sequuntur, locum ad inferos usque effossum patere fecit sanguis namque Christi, qui iustus auctor est gloriae, impiis confusionis, acerbiorisque poenae existit causa. Confirmat hoc prodigium Hierosolymis locus, et Golgothana rupes, sub patibulo onere disrupta.

Tertium prodigium refert divus Ephr. (ser. *de Pass.*), assersens columbam ex templo visam fuisse tunc evolare: sic enim ait: *Spiritus ipse sanctus conspiciens dilectum Filium Patris in ligno crucis pendente, rupto mundissimo illo templi velo, quod a sursum erat usque dorsum, in specie columbae continuo de templo exivit.* Itaque egressus ille columbae de templo Iudaeos Spiritus sancti gratia destitit significabat, iuxta illud (Thren. 1): *Egressus est a filia Sion omnis decor eius*, quia peccaverunt Domino decori, id est Christo, qui est decor, pulchritudo, splendor Patris, et figura substantiae eius.

Quartum prodigium lego apud d. Hieronymum (sup. *Matt.*), et Eusebium (in *chron.*), qui tradit, auditam tunc esse a templi custodibus hanc vocem: *Transseamus ex his aedibus, ad denotandum proculdubio, praedicatores, et custodes Ecclesiae Dei a Iudaeis ad gentes post Christi mortem transisse, atque adeo et sacerdotium omne, legem veram, et incorruptam Scripturam, et quidquid ad sanctitatem domus Dei pertineret, ut iam tunc impleteret oraculum Isaiae (c. 1):* *Ecce derelinquetur domus vestra deserta, ut umbraculum in vinea, et sicut tigurium in cucumerario, et sicut cicutas, quae vastatur.*

Ultimum prodigium, quod in morte Christi accidit, fuit Satanae invorenda audacia, quae cum a Christo Domino toties devictus fuisset, non est veritus tempore mortis eius super brachium Crucis adesse, ut consideraret, an aliquid peccati in eo invenire posset, ut Christus Dominus praedixerat (Joan. 14): *Venit Princeps huius mundi, et in me non habet quidquam.* Hoc Satanae turpissimum impudentiae portentum docuit me divus Gregorius, qui (homilia trigesima nona) versans praecitata verba, ait: *Cogitandum nobis, quam rabidus, quam terribilis sua in nobis opera requirens in die nostri exitus Princeps huius mundi venit, si etiam ad Deum carne morientem venit, et in illo aliquid quod quiescit, in quo suum invenire nihil potuit. Subscribit eidem sententiae venerabilis Beda (expos. alleg. in Tob. tomo quarto) haec verba: Exiit Tobias, ut lavaret pedes suos ad fluvium Tygrin, et ecce piscis immans exiit ad decorandum eum: et Domino passo in Crucem, venit Diabolus, qui cum crucifigi docuerat, quaerens, si quid forte in eius anima sceleris inveniret: haec divus Gregorius; quibus consonant, quae tradit Eusebius (libro vigesimo, de demonstratione Evangelica demonstratione quinta) in haec verba: *Cum adhuc Christi corpus in ligno esset suspensum, circa hunc aere versantes incorporeae potestates circum ipsum, quasi crudivora aves et ferae adolebantur, et ad mortuum cito futurum corpus ipsius undique confluebant daemones circum terram in aere volitantes.* Atque haec de prodigiis in honorem Christi factis, qui cum Patre, et Spiritu sancto vivit, et regnat in saecula saeculorum. Amen.*

HOMILIA XV.

De matrimonio, quod divinus Sponsus Christus Dominus in lecto Crucis cum Ecclesia catholica eius Sponsa consummavit, in illa verba Davidica: Eructavit cor meum verbum bonum cum reliquis illius Psalmi, quae de Christi morte, iuxta gravissimorum Patrum sententiam, pulchre explicantur.

Elucidatur titulus huius Psalmi, et argumentum eius.

Cum Christus Dominus Sponsus sanguinolentus sit iuxta illud, quod in figura eius dictum fuerat: *Sponsus sanguinum tu mihi es*; nemo (quaeso) miretur si Christum in Cruce pendentem, sanguinis prolivio eruantem, tanquam sponsum matrimonium ibi cum dilecta Sponsa Ecclesia Romana celebrasse, et consummasse probare audiat. Quia tamen, ut accurate observavit d. Hieron. (in praefatione Psalmorum, titulus eiuscumq.) Psalmi habent se,

velut clavis ad reservanda, quae in eo clausa latent. D. Aug. (in *commentario Psalm. 8.*) inquit, Psalmorum titulos esse velut tabellas, quae ante portam in officinis pendunt; brevi sermone comprehendentes ea, quae ibi venduntur: vel certe Psalmorum tituli se habent velut epistoliarum inscriptiones, quae cum, ad quem dirigantur, indicant: ideo quia tituli Psalmorum ad haec omnia deservunt, oportet prius quam Psalmum, eius titulum elucidare, cuius verba haec sunt: *In finem pro his, qui commutabuntur filiis Corae ad intellectum, canticum pro dilecto.* Singula isthaec verba mysteriorum scient, et ideo singula paratim exponenda sunt. In *finem*, ait Latius Interpres, quo etiam modo verserunt septuaginta Interpretes. D. Hieron. (sup. *Psalm. 44.*) legit: *Ad victoriam, vel, victori;* Symmachus, Aquila, et Theodotion, *victoriae auctori;* Felix Pratensis (ibidem), *ubi que vincenti, vel danti aeternitatem, vel effundenti sanguinem;* Rabbi David (ibidem) doctissimus Hebraeus transtulit: *Prædico arte canendi, vel, pulsandi.* Nos tamen vulgatum, et septuaginta Interpretum lectionem retinentes, asserimus verbum illud, *In finem*, cum in titulo Psalmi apponitur, significare id quod in eo tractatur, ad Christum Dominum pertinere, quem Paulus vocavit, *finem saeculorum*, ut adnotant Patres Graeci cum Theodoro, et quamplurimi Latini cum Hieronymo, Augustino, Remigio, et Cassiodoro. Atque hoc modo in praesenti lectio haec nostrae vulgatae reliquias omnes supradictas versiones complectitur: nam si Christus finis est *Finis quidem legis, ut ait Paulus (Rom. 10. 4.); et finis, propter quem omnia procreata sunt, ut ait idem Paulus: Omnia per ipsum, et in ipso creata sunt; saepe ipse erit cuiuscumque victoriae auctor: ipse, qui sanguine suo vim, et fortitudinem ad vincendum praebet: ipse, qui victori in victoriae praemium aeternitatem dat; ipse tandem, qui choro canentium divinas laudes, ob beneficia accepta a Deo, velut praecipuus canendi magister, praestet.* Addit etiam titulus: *Pro his qui commutabuntur;* alii vertunt, *Pro floribus, pro rosis, pro liliis,* quia in Originali verbum hebraeum est, quod lilia significat: et quia flores, rosae, et lilia facile marcescunt, et mutantur, ideo septuaginta Interpretes verterunt *pro his qui commutabuntur.* Verum duo omnino explicare oportet, de quibusnam hominibus hic loquatur, et quorsum illos flores, et mutabiles vocet. D. Basilium respondet, sermonem esse de omnibus hominibus, quia pro omnibus Christus mortuus est; et quia omnes velut flores mutabilitati subiecti sunt, immo nihil hominum mutabilibus videtur esse. Movetur quidem coeli, sed proprium locum nunquam deserunt; mutantur quidem luna, sed a caelo, in quo est, nunquam discedit; mare nunquam quiescit, sed terminos, et limites a Deo praefixos nunquam transiit; animalia, licet diversimode mutantur, naturales vero proensiones, et instinctus semper firmos, et stabiles conservant; homo tamen omnia haec mutabilitate superat, immo mutabilior est caelis, siquidem a proprio centro, quod Deus est, sag-

pe cecidit; mutabilior est luna, quae non ita facie rubescit, ac nigrescit, ac ipse a rubore charitatis ad peccati nigredinem se transfert; mutabilior est tempestuoso mari, cum legis terminis, divinarumque sanctionum limites non semel transgrediat. Unde Hebraei, ut quidam moderni interpretes adnotarunt, univrsam hominis vitam vocarunt, *Dor*, quod revolutionem, seu circulearem motum significat. Hinc est, quod lob humanam vitam telae, quae a textore facile succiditur, comparavit, vel, ut alii ibi verterunt, *Comparaverunt illam teatoris panno, qui velocissimo motu inter telae fila pertransit ad illam contezendam*. Verum Septuaginta interpretes eo loco vitam nostram labili verbo vocali, cuius totum esse in transitu consistit, et nihil eius permanet, humanam vitam compararunt: quae etiam comparatione usus fuit David (*Psalm. 89.*), nam ubi nostra vulgata legit: *Anni nostri sicut aranea meditantur*, Originale hebraeum habet: *Anni nostri sicut verbum aestimabuntur*; unde D. Hier. transtulit, *Consumimus dies nostros instar loquentis verbum*. Quae comparatio praecedentes omnes excedit, cum verbum nihil prorsus firmitatis habeat. Ex quo quamvis ipse lob comparat velocissimo cursori, qui nec ad victum sumendum quiescit, velocissimaeque navi poma portanti, cui nullibi facere moram licet, ne poma putrescant, (unde de quodam vertunt: *Similes navibus festinantibus*: alii, *similes navibus voluntatis*, hoc est, quarum velocitas tanta est ut naturae desiderium, et voluntatem expleat. Et licet etiam velocitatem humanae vitae velocissimo aquilae motui, quando famelica ad praedam se demittit, comparat, quae adeo praexcellens est, ut ad significandum summam motus alicuius celeritatem aquilae velocitatem non semel sacra Scriptura usurpet: laudans enim Ionathae velocitatem, et patris eius Saul in persequendis inimicis, vocavit illos *aquilis velocioribus*: et Hieremias velocitatem eorum, qui apud Chaldaeos erant, describens, velocioribus aquilis eos vocat; nulla tamen istarum comparationum verbi vocalis egregiam similitudinem non solum superat, sed neque aequat; alias nihilominus Davidis subiciamus: *Psalm. enim 89*) comparat velocitatem humanae naturae exhibitori, seu speculatori. Ubi tamen nostra vulgata legit, *et custodia in nocte, quae pro nihilo habentur, eorum anni erunt*, alii vertunt ex Hebraeo: *Eorum anni sicut dilucium, aut sicut somnus: alii transtulerunt, Nulla eorum anni erunt*. (In *Psalm. deinde 38.*) imaginis apparent illam comparat: *Verumtamen in imagine pertransit homo*; Originale hebraeum habet, *Transit velut umbra*; Campensis (*sup. Ps. 38.*) vertit, *Fert homo secum vitam imaginariam*. Illum etiam comparat flor: *Mane floreat et transeat, vespere induret, et arsecat*: ubi Propheta videtur alludere ad animalia illa, quae refert Aristoteles (*libr. 5. de hist. anim.*), quorum natura labilis adeo est, ut mane ortum, meridie incrementum, vespere senectutem habeant; ac tandem intra quatuor super viginii horas intereant ab eorum ortu: unde dicit sunt pisces

Hmeridiones, vel Ephimeri, quia solum unius diei vita vivunt. Ac tandem si liberum hominis arbitrium introspicimus, tanta in eo regnat mutabilitas, ut nunc tristet, nunc hilarescat, nunc amet, nunc odiat, nunc hoc adprobet, nunc reprobet, nunc indevotus, nunc pius, nunc impius existat, et ut uno verbo dicit lob (*14.*): *Nunquam in eodem statu permanet*. Alii praedicta verba, *Pro his, qui commutabuntur*, cum D. Athan. Cyr. Hier. Hesychio et Eugubino, intelligenda esse docent de solis praedestinatibus, quia ex mortali, et caduca ad immortalem, et gloriosam vitam in extrema resurrectione commutandi sunt, de qua locutus est D. Paulus (*1. Cor. 5.*), cum dixit: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*. Apteque satis praedestinati in illa mutatione comparantur lilis candidis, quorum haec est natura, ut hiemali tempore sub terra delitescant, et in spicam, pulchrosque flores erumpant; non dissimiliter praedestinati in hieme huius mortalitatis vitae sub terra humilitatis suae absconditi, nullumque splendorem honoris praeserentes (*Sap. 5.*): *Quorum vivam aestimabimus insaniam, et finem illorum sine honore*; postea florido resurrectionis tempore adventante, gloria, et honore fulgentes, ac rutilantes, in conspectu omnium prodibunt. Hanc interpretationem ut veriozem, et nostro argumento magis accommodatam eligo: nam vere Ecclesia, cum qua Christus Dominus in Cruce nuptias celebrat, ex praedestinitis praecipue componitur: hi enim sunt propriissimo lilia, materna Ecclesiae viscera vallantia, ut Sponsus (*Cant. 7.*) dixit: *Venter tuus acervus tritici, vallatus liliis*. Sunt etiam lilia. Primo, quia, ut ait Pierius Valerianus, lilia pulchritudinis, et felicitatis symbola olim extiterunt: unde civitas illa, in qua Persarum Reges hierno tempore, ut ab hiemis inclementia protegerentur, habitare consueverant, vocabatur *Susa*: quod in lingua Persica liliam interpretatur. Constat autem praedestinos pulchritudinis, et felicitatis inter omnia pulchra, et felicia primas tenere. Secundo, quia, ut observavit D. Hier. (*adversus Iovinianum*), cuius etiam meminit Propertius Poeta, lilia virginitatem denotant, et puritatem, quae in praedestinitis praefulgat: quia ab infidelitatis corruptione immunes, et caelo ipso puriores purissimum Agnum comitantur: unde Sponsa dixit: *Qui pascitur inter lilia*: ex quo Ecclesia catholica canit: *Qui pascit inter lilia*. Adeoque lilia puritatem redolent, ut Plinius referat (*lib. 8. suae historiae*), in universa Arabia sues immundissima animalia ea ratione non inventiri quod suavissimis floribus, et candidissimis liliis abundet. Tertio merito praedestinati cum Christo regnaturi lilia vocantur: quia lilia imperii et regni symbola etiam sunt: hos enim lillorum quando aperita est, regiae coronae figuram praesefert. Quod si ad caerulea lilia sermonem convertamus, non incongrue praedestinati lilia dicentur, quia, ut Homerus finxit, oratores Troiani liliis vesebantur: et, nisi mea me fallit opinio, fundamentum huius fictionis arbitror

fuisse, quod, ut medici testantur, caeruleum liliom orti graveolenti medetur, et halitum suavem, et gratum reddit. Lilia ergo sunt praedestinati: tum quia in divinis laudibus decantandis eloquentissimi: tum quia ab inordinata, et proxima noxia loquela linguam coercent. Deinde ait titulus: *Filii Corae*. D. Chrysostomus (*in praefat. Psalm.*) ait, hos filios Corae disortissimos fuisse quosdam musicos, quos regius vates David Psalmorum auctor ad pulsandum, et canendum ante tabernaculum elegerat, quorum singuli praesidebant singulis canentium choris, ut habetur (*2. Paralipom.*). Unde verba illa, quae in titulo Psalmorum inveniuntur, *Asaph, Iditham, Eman, Ezraita*, nomina sunt illorum cantorum. Id tamen, ut pole nostro argumento de Christi morte mirum in modum consentaneum, silentio miime praeteribo, nimirum tres insignes Patres, Hieronymum, Augustinum, et Cyprianum (*in comm. huius tituli*), dixisse, quod cum Core significet calvarium, per filios Corae allegorice intelligi debere filios calvariae. hoc est, filios Christi crucifixi in monte Calvariae. Observare etiam oportet, ut non pauci Hebraei observarunt, immo et D. Hieronymus, Cyprianus, et Origenes adnotarunt, filios Corae eos Psalmos solum a Davide commissos canendos, qui laetitiam, et alacritatem narratae historiae secum afferrent. Unde infero, quod cum Psalmus iste nuptias Christi Domini cum dilecta Sponsa sua Ecclesia catholica continet, quae omnia alacritatis, et laetitiae, etiam quae beati praefruntur, fons, et origo fuerunt, ideo huius Psalmi concentus filii Core commissus fuit. Subiungit praeterea titulus, *Ad intellectum*: Originale hebraeum habet, *doctrinam, vel sapientiam*: Chaldaeus interpret vertit, *inteligentia bona*: alii legunt, *sermo clarus, eloquens, eruditus*. Unde Rabbi Salomon vocat hunc Psalmum insigne oraculum, sapientiam profundam, doctrinam excelsum. Didymus Alexandrinus, et Hesychius referunt verbum istud, *ad intellectum*, ad alios, qui commutabuntur, ut habet principium tituli huius Psalmi, quos tunc aiunt intellectuos sacramenta huius Psalmi, quando illa crediderint, quia, ut dixit Isaias secundum septuaginta Interpretum versionem, *Nisi credideritis, non intelligitis*. Unde sicut non expedit ferrum candens, et igitur manu tangere, ne alioquin illam comburat, sed forcipe est tenenda, atque versanda ferri materia; ita Christi Domini humanitatem in Cruce acti, per divinitatis consortium deificati, non ratione nuda, sed forcipe fidei porrecta attingere debemus, pariterque cum Davide clamare: *Emitte lucem tuam, et veritatem tuam, ipsa me deduxerunt, et adduxerunt in montem sanctum tuum, id est in Calvariae locum, ut varia, quae in morte latent sacramenta, contemplari, et elucidare valeam*. Addit, *Canticum pro dilecto*, quae sunt ultima verba tituli. Quidam iuxta Originale hebraeum vertunt: *Canticum dilectionum*; alii, *Canticum amorum*; Hieronymus, *Canticum amatissimum*: quae omnes versiones satis nostro argumento congruunt, cum inter nuptias non alii, quam amoris can-

tus insonet. Vulgatae tamen nostrae inhaerentes lectioni, quae legit, *Canticum pro dilecto*, oportet explicare, quae isto Dilecto. S. Cyrillus (*in catena Graec.*) nomine Dilecti intelligit populum electum, gentem sanctam, sanguine Christi redemptam: D. Athanasius (*in commentario huius Psalm. contra Arianos*, Hieronymus (*ad Princip.*), Augustinus (*hic adversus Iudaos cap. 4.*), Origenes (*lib. 1. contra Celsum*), concedunt dilectum hunc esse Christum Dominum, Patris voce caelitus insonante: *Hic est Filius meus dilectus*: et sponsa milites repetente dilecti nomen: *Veniat dilectus meus in hortum suum: dilectus meus candidus, et rubicundus: sicut dilecti mi*. Inter alia multa, a prole qua Christus Dominus meretur super omnia nobis dilectus esse, et nominari, illud vehementer nos urgere debet, ut D. Paulus (*2. Cor. 5.*) loquitur: *Charitas Christi urget nos, quod amor eius erga nos ita praecellens fuerit, ut dum gravissima peccata contra maiestatem eius committere non veremur, ipse prae amoris magnitudine, sola sua infinita bonitate impulsus, munificentissima beneficia nobis conferat: cuius amoris, et bonitatis magnitudinem quia non bene noverunt Moyses, et Aaron, acriter puniti fuere*. Refert namque sacra Scriptura (*Num. 20.*), quod cum populus Israel in deserto versaretur, deficientibusque ab bibendum, populus durae cervicis abmurmurare coepit de Deo, et Moysae; ipse autem rem cum Deo consulens, Dominus ei, et Aaron praecipit, ut populo praesente a petra aquas educerent. Tunc Moyses Deo obediens percussit portentosam illa sua virga petram, sed neque unica aquae gutta erupit; percussit iterum eandem, et continuo velut fons scaturivit. Tunc Deus iratus contra Moysen, et Aaron, minatus est eis futurum supplicium. Varias sunt inter Doctores sententiae, quodnam fuerit Moyses, et Aaronis peccatum, quod divinam iram provocaverit. Quidam enim cum D. Augustino (*in Psalm. 105. li. 16. con. Faustum*) aiunt, peccatum eorum fuisse, quod dubitarent, an petra percussa aquas largiretur, cum saxi percussio non aquam, sed ignem elicere soleat. Difficilis tamen creditur esse haec sententia, quia iam experti fuerant simile miraculum in petra Oreb, ex qua eadem virga percussa duodecim uberrimi fontes frigidissimae aquae eruperant. Magistri quidam hebraei, quos sequuntur Gregorius Nyssensis, et Lyr. (*in hunc locum* assertunt, obedientiam fuisse peccatum eorum, quia Dominus dixerat eis (*Nam. 20.*): *Loquimini ad petram*; ipsi vero illam percusserunt. Sed nec haec intelligentia videtur satis firma: nam si prima vice, quia percusserunt, et non locuti fuere, aquam non hauserunt, etiam secunda vice idem repetentes illam non haurierunt; maxime quod Deo dicente, quod loquerentur ad petram, non prohibebat illam percutere, sed potius, quod percussio verba adtingerent, quae sacer testis reticet. Quare existimaverim apto satis hoc loco dici posse, de omnipotentia Dei, quam tot portentis experti fuerant, minime

dubitasse, sed totam dubitationem eorum fuisse circa divinam, et immensam Dei bonitatem, quod sibi persuadere non possent, quod eodem proceris tempore, quo multis, et gravissimis sceleribus ab ingrato illo populo offendebatur, ad eius sitim extinguendam miracula editurus esset. Atque hanc esse germanam intelligentiam, ex verbis, quae Dominus eis dixit (*ibid.*), non obscure colligitur: *Quia non creditistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, etc.* In eo autem valde sanctificabatur Deus, quod contradicente populo illo suis peccatis Dei voluntati, adeo immensa eius bonitas se ostentaret, ut beneficia eis conferre non dubitaret: unde continuo sacer textus addit: *Haec est aqua contradictionis, ubi iurgati sunt filii Israel contra Dominum, et sanctificatus est in eis, id est, contradicente populo suis sceleribus Dei voluntati, et Deo illi beneficiente, et eorum sitim miraculose extinguente, immensa eius bonitas cognita fuit; in quo valde sanctificabatur Deus.* Ad rem nostram ergo redeunt, ea potissimum ratione ante alias Christus Dominus super omnia dilectus nobis esse debet, quod adhuc cum inimici essemus, et cum demereremur eius nuptias, cum Ecclesia nihilosecius eas in thalamo Crucis celebravit.

Titulo iam huius celeberrimi Psalmi elucidato, singulas eius sententias multis mysteriis gravidas explicare exordiamur. Antequam tamen huic expositioni calamum admoveam, oportet observare Psalmum hunc epithalamium vocari; sicut et Canticum canticorum Hieronymus (*ad Paul. cap. 7.*), Aug. (*lib. 6. de civ. c. 10.*), Origenes (*in Cantica*) vocant. Et merito quidem: nam argumentum eius ad eum scopum tendit, ut nuptias inter Christum, et Ecclesiam decantet, et egregias animi, et corporis dotes utriusque Sponsi palam omnibus faciat. Ad id enim votus olim fuit consuetudo, ut cum nuptiae celebrarentur, elegantissimi hymni in vebulentium laudem decantarentur, immo et Deo Hymeneo varia laudum cantica antiqui offerebant, quae propterea hymni vocabantur, vel hymenei cantus; ut testatur comicus Poeta Terentius (*in Adelphis*). Quod ut melius intelligamus, et quia res nostro argumento accommodatissima est, D. Augustini consilio acquiescens, qui (*lib. 2. de doctrina Christiana*) monet, veritates, quas multis falsis intermiscet Ethnicis, tanquam ab iniustis possessoribus auferendas esse, et rebus sacris accommodandas; placeat commemorare quomodo antiqui Hymeneum, quem tanquam nuptiarum Deum colebant, depingerent. Iuvenem illum fingebant pulchrum, corona ex suavissimis floribus contexta redimitum, in manu dextera lucernam accensam tenentem, in sinistra vero velum sericum pallidi coloris, ab antiquis flammeum vocatum, quia flammam uxores illo caput ornabant. Unde Plinius (*lib. 8. c. 10.*), ait vocari solitas flammicas. Pedes calceatos habebat calceis pallidi coloris, quod feminarum proprium erat calceorum genus. Ita cum depingit Catullus (*in suo epithalamio*). Deus iste hymeneus, quem decepta gentilitas finge-

bat, nuptiis praesidebat, sed non omnibus, sed tantum illis, quae inter virgines celebrabantur. Ad quod significandum depingebant illum iuvenem imberbem. Corona vero florea caput eius cingebat in argumentum facti, et festivi animi, quia huiusmodi coronatum usus frequens erat, quando se invicem amici ad epulas invitabant, vel ad recreandos animos se congregabant. Addiditque Plinius (*lib. 22. cap. 1.*), floreas illas coronas, quae facile marcescunt, tacite admonere, quam cito corporis voluptates evanescent. Alii vero arbitrantur, illum viguisse coronarum usum propter quasdam florum, et herbarum proprietates, quibus recens nupti, quomodo se habere deberent, edocebantur. Unde Plutarchus (*in praeceptis conubialibus*) testatur, in Boetia moris fuisse sponsam asparagis coronari, ut significaretur ei, citius quam asparagi coquantur, tristitiam, quam ex paternae domus discessu conceperat, abolendam fore: esse enim asparagus facilis coctionis, unde abit proverbium: *Citius asparago coquantur*, ut auctor est Svetonius (*in Tranquillo*), et refert Ambr. Inter Romanos vero consuevit verbenae foliis sponsas coronari, quia iuxta medicorum sententiam, cum succus illius renes liniens concupiscentiae ardores mitiget, pro honesti matrimonii symbolo habebatur. Consueverant etiam myrae foliis, et floribus sponsae contexere coronas, ut significarent, incorruptibile, et inviolabile futurum esse vinculum illius matrimonii. Nec mos iste coronarum apud gentiles solum inolevit, sed etiam apud fides: nam Sponsa invitat filias Sion, ut egrediantur ad Salomonem coronatum in die sponsationis suae videndum, et Sponsus vocat sponsam, ut illam coronet: *Veni de Libano, coronaberis*; et Isaias vocat Christum sponsum corona coronatum. Habebat praeterea Hymeneus in dextera manu ardentem facem, quia iuxta veterum consuetudinem, sponsa noctu in sponsi domum tradebatur: consultoque id fiebat, ut observavit Plutarchus, propter honestatem, et verecundiam virginis recens sponsatae. Verum tamen est, Marcum Varronem diversam omnino eius rationem assignasse: ait enim accensae lucernae solitas tunc portare in honorem Deae Cereris, quae ardentibus facibus diligenter Proserpinam quaesivit. Palaestini etiam more illo ducenti noctu cum accensis facibus sponsas utebantur, ut ex parabola Christi Domini apud Matthaeum perspicue colligitur. Observat autem Plutarchus (*praecitato loco*), numerum facularum quae poterant accensae in nuptiis gestari, taxatum, et praefixum esse: non enim poterant esse plures, quam quinque. Cuius licet perplures ipse reddat rationes, ea magis congruere videtur, licet eius ipse non meminerit, quod numerus quinarius primus est omnium, qui ex paribus numeris componitur, inter pares tamen numerus dividi non potest, nisi unitas rumpatur, quod tamen minime fieri potest: hac enim ratione duo significabant. Primum matrimonium debere esse inter aequales: unde ait in proverbium,

Si vis apte nutere, nube pari.

Secundum debere esse indissolubile, et nullatenus nisi sola morte rumpendum. Gestabat praeterea Hymeneus in dextera manu flammam, seu velum nuptiale pallidi coloris, quo subiectionem perpetuam, quam sponsa sponsi se habituram profitebatur, denotabat. Unde etiam in Ecclesia catholica velo ornantur moniales cum professionem emittunt, et apud Genesim huius veli mentionem fieri lego: nam cum Rebecca ducta fuit in sponsi sui Isaac domum, cum primum ingressa est, velo serico se ornavit. Et sponsa in Canticis inter iniurias, quas a custodibus noctis sibi illatas conqueritur, velum sibi ablatum commemorat: nam licet vulgatus Interpres *Pallium* transtulerit, Originale hebraicum, ut periti idiomatis adnotant, verbum habet, quod etiam significat sericum velum. Tandem Deus Hymeneus pallidis caleamentis calceatus erat, ad significandum clausuram servandam ab sponsa, quia calceis pallidis per calles divagari indecorum erat. Porro postquam in superioribus titulum huius Psalmi, et argumentum eius elucidavimus, resta iam singula eius verba nostro instituto valde consentanea enucleare.

Eructavit cor meum verbum bonum.

Symmachus legit: *Consummatum est cor meum verbo bono*; sed lectio nostrae vulgatae, ut hebraei idiomatis periti observant, conformior est Originali hebraeo, quia *Eructavit* apud Hebraeos idem valet, quod ebullit; ebullitio autem persimilis valde est eructationi. Scio D. Cyrillum (*lib. 1. th. c. 7.*), S. Ambrosium (*lib. 2. de fide c. 1. et 2.*), Gregorium Nazianzenum (*orat. de fide*), Hieronymum, Athanasium, Tertullianum (*ad Praezium*), Cassiodorum, Rupertum, explicare haec verba de aeterno Patre, producente Verbum divinum; verum interpretationem D. Basilii, et Euthymii (*in hunc Psalmum*) sectantes, ut pole nostro argumento consentaneam, et valde litteratam, opinamur verba illa protulisse David non in aliena, sed in propria persona: regius enim Vates velut eloquentissimus orator in principio huius epithalamii, ut caplet attentionem, ait, sublimes et profundae in pectore meo ebulliant cogitationes, et cor variis animi conceptionibus gravidum parturire eas cupit, velut olim Iob cum dicebat: *Plenus sum sermonibus, et coarctat me spiritus uteri mei: en venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas dirumpit: loquar, et respirabo paululum*: eructationis, et ebullitionis utraque metaphoram adamussim explicat, quam plenus sermonibus esset David, quos in laudem divini Sponsi promere desiderabat. Ebullitio bifariam dici potest: ebullit enim aqua ad ignem admota, et vi caloris fervens, quasi impulsam, foras prosilire tentat: ebulliant etiam animantia in locis, in quibus gignuntur, dum ab eis egredi nituntur. Cum ergo David dixit (*Psal. 44.*): *Eructavit cor meum verbum bonum*, significavit adeo divini ignis amore incalcescere cor eius, ut cogeret eum conceptum

sermonem foras emittere, iuxta illud D. Pauli (2. Cor. 3.): *Charitas Christi urget nos*. Eructationis etiam similitudo in idem tendit: eructatio enim nihil aliud est, quam ventus in stomacho inclusus, qui a superveniente cibo compressus, et vi caloris impulsus foras erumpit; forens secum odorem ipsius cibi. Ait ergo regius Vates, cor eius adeo plenum esse caelesti cibo divinarum revelationum, ut cum ex nimia earum copia, tum ex calore amoris in Christum, compelleretur in mirificas eius laudes prorumpere, quae Dei, quem in corde habebat, odorem praeserferrent: ut enim dixit Christus Dominus (*Matt. 12.*): *Ex abundantia cordis os loquitur*: bonus homo de bono thesauro profert bonum, et malus homo de malo thesauro profert mala. Quibus verbis (licet obiter id dicam) conationes monentur, quod ut bona de thesauro suo proferant, mirum in modum conducit ipsos bonos esse: nam ut Apostolus (1. Cor. 15.) dixit: *Si linguas hominum loquar, et Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tintiens*; quasi dicat: etiamsi sim eximius divini verbi praeco in conspectu hominum, et angelicis animi conceptionibus elegantiori oratione expressis eorum animos suscipendam, si tamen verba mea ex charitatis fervore non procedant, vana et inutilia, non secus ac rumor cymbali tintiens, reddentur; cuius licet sonus utilis sit ad aliquid indicandum, tintionis tamen eius nullius proorsu utilitatis est. Existimo etiam haec D. Pauli verba alludere ad priscum illud proverbium, *Dodonum Aes*, cuius meminere D. Clem. (*in exhort. ad gentes.*), Gregor. Naz. (*ora. 2. contra Iud.*), Theodoretus (*lib. 10. de cur. Cruce. off.*) et Suidas, qui refert, quod in urbe Dodona in Epyro, Iovis celebratur oraculum unde circumdatum aereis vasis, ita se invicem contingebant, ut pulsato uno, omnia continuo tintientia sonarent. Scio Zenedotum aliter id commemorare: ait enim in civitate illa Dodona duas fuisse ingentis magnitudinis erectas columnas, quarum una inerat aeneis pelvis, alteri vero insidebat puer etiam aeneis flagellum aeneum manu tenens, qui eo artificio affabre factus erat, ut a vento motus continuo aeneo illo flagello aeneum pelvin percuteret, ex qua percussione tintitus causabatur, perseverans ad ut Ausonius diceret: *Nec Dodonae cessat tintitus aenei*. Quiddam tamen de hoc sit, verbis illis manifeste significat Apostolus, quod quamvis praedicator velut fons verbis saturiat, illaque tamida, et pompatice proferat, ut dixit Poeta Virgil.

Proicit ampullas, et sesquipedalia verba: verba scilicet illa humanae sapientiae colore luca, quae excrebatur Apostolus, cum dicebat (1. Cor. 5.): *Non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis*, his enim non Daemodum, sed aer verberatur. Quod a munere concionatoris alienum esse debet, ut significavit idem Apostolus cum dixit: *Sic pugno, non quasi aereum verberans*. In plurimum tamen ille aereum verberat, qui vitae integri-

tate caret. Quod valde dedecere iustitias Dei narrantem, satis indicat illa indignantis Dei vox (*Psalm. 49*): *Quare tu enarras iustitias meas, et assumis nomen meum per os tuum?* Lacedaemones, ut refert Pierius Valerianus, ut significarent, qualem oportet esse alios docentes, Apollinem depingebant citharam quatuor manibus pulsantem: instrumentum quidem musicum unum erat, pulsatrices vero manus quatuor, ut innuerent, quod tametsi lingua una praedicatoris sit ad docendum, quatuor debent esse manus ad operandum, quae alios edocent; immo et centum instar Briarei, quem antiqui finxerunt linguam unam, sed manus centum habentem, et ideo vocabant illum centimanum.

Dico ego opera mea Regi.

Duplicem haec verba sustinent expositionem. Prima est D. Hieronymi, explicantis verbum illud, *Dico*, ut idem sit quod *Dedico*; unde sensus est, opus hoc, quod nunc in lucem edo, Christo Regi dicatum, et consecratum volo. Sicut enim olim poetae carmina sua Musis, et nuptiales cantus Hymeneo dicabant, et nunc opera magis momenti Principibus inscribuntur; ita regis Vates epithalamium hoc, quod in sponsi Regis laudem composuerat, ei dedicat, et propterea ait: *Dico ego opera mea Regi*. Secunda expositio est aliorum, qui iuxta Originale hebraeum voluit verbum illud, *Dico*, non significare *dicere*, sed *dicere*; unde, *Dico opera mea Regi*, perinde est, ac si Propheta diceret, verba mea in hoc epithalamio non alium scopum respiciunt, quam Regis laudes, nec ad alium ea dirigo, quam ad ipsum. Hunc autem Regem, cuius laudes decantandas se profiteretur suscipere David, Christum Dominum esse, vel illud unum satis persuadet, quod non vocat illum Regem huius vel illius regni, sed Regem absolute, quia ipse solus est Rex per antonomasiam, ut dicit D. Joan. (*Apoc. 19*): *Rex Regum, et Dominus Dominantium*; non enim, ut alii, ab hominibus factus est Rex, sed a Deo ex instanti conceptionis; unde Magi Reges dixerunt: *Ubi est, qui natus est Rex Iudaeorum?* et in Cruce corona insignitus, et titulo capiti superposito regiam eius dignitatem acclamante mortuus est. Hoc enim fuit Patris praecipuum, ut tanquam bonus Rex pro subditis sanguinem et vitam in Cruce effunderet, ut aperte indicant verba Davidis in persona Christi dicentis (*Psalm. 2*): *Ego autem constitutus sum Rex ab eo, praedicans praecipuum eius*; mortuus enim praedicaui opere ipso praecipuum eius. Ad huncigitur Regem in throno Crucis sedentem, quem prophetis oculis intuebatur regens Vates, verba sua dirigere profiteretur, dum ait: *Dico ego opera mea Regi*.

Lingua mea calamus scribae, velociter scribens.

Inter Aegyptiorum hieroglyphica singulare est illud, quod refert Pierius Valer. (*lib.*

17.), ubi narrat, quod ut significanter Deum ineffabilem esse, crocodilum depingebant oro aperto: quia, teste Plinio, animal hoc lingua caret; quasi dicerent, humanam rationem ad divina mysteria disserenda elinguum esse. Cuius non ignarus David monet nos, ad divina sacramenta nobis reseranda, linguam eius, tanquam calamum a divino Spiritu, velut scriba, moveri. Moyses alias eloquentissimus (ut tradit divus Stephanus) cum primum ineffabile Dei nomen audivit, balbutio coepit, et ad nunci munus praestandum, quod sibi a Deo imponebatur, imparum, et insufficientem se fassus est. Unde oportuit, ut divina legatione fingeretur, quod divina manus linguam eius velut calamum moveret: quod idem sine dubio significant verba illa, quae saepe repetuntur, cum Deus aliquem Prophetam ad praedicandum mittit: *Facta est manus Domini super eum*; quasi dicat: manus Domini descendebat super eum, ut moveret eius linguam. Hoc etiam praedicatoris Apostolus promisit Dominus (*Luc. 21*): *Ego dabo vobis os, et sapientiam*. Unde postea misit eis Spiritum sanctum sub linguis igneis. Atque hoc est, quod antiqui solo lumine naturae veritatem hanc praedorantes, teste Pierio Valer. (*libro 13*), ut significanter singularum alicuius sapientiam, linguam depingebant, quam manus digitis suis apprehendebat: sic enim innuebant eam solam linguam sapienter loqui, quam manus divini scribae velut calamum ducebat. Unde est, quod Megarenses Mercurio, quem ipsi Deum eloquentiae falso autumabant, non aliud victimae genus, quam animalium linguas offerrebant, quasi deprecantes, caelestes sibi dari, ut sapienter eloqui possent. Quod si, ut refert Pinius (*lib. 7. cap. 37*), Alexander publico edicto praecipit, ut nemo praeter Apellem, insignem pictorem, faciem eius depingere auderet, nec quispiam, excepto Pygotele, celeberrimo statuaria, illum sculperet, nec tandem ullus nisi Lisippus posset eandem aere fundere: sane ad Christum Dominum depingendum, et mirifice eius encomia exprimentem nullius tametsi eloquentissima lingua, si Spiritu sancto non moveatur, sufficiens esse poterit: unde profunde silentio satius, quam imperitis verbis Christi maiestas colenda, et exaltanda erit. In quo videremur imitari insignes, ac celebres illos duos pictores Dimantem et Apellem: ut enim refert Pinius (*libro 35. capi. 10*), Timantis praevideos non posse in facie Agamemnonis ad vivum exprimere exitium moerorem, quem conceperat, cum charissima eius filia Ighigenia in victimam offerretur, vultum illius velamine textit, quo magis quam penicillo moestum, et tristem expressit. Apelles itidem cum in depingendis pulcherrimis quibusdam Graeciae feminis tolam qua pollebat pingendi artem, effudisset, adhucque superasset ei Helenam, quae pulchritudine reliquas omnes longo intervallo antecederat, pariter cum reliquis depingere; antequam verterens artem eius ab Helenae venustate, et lepore longe superari, locum, quo depingenda

erat, vacuum reliquit, cum hac inscriptione: *Hic locus Helenae*; quasi diceret: adeo pulchra est, ut non nisi ipsamet locum hunc implere possit. Non secus ea, quae ad Christi Domini maiestatem spectant, excelsa adeo, ac sublimia sunt, omnemque humanum captum praecellentia, ut nisi linguae divinus Spiritus manum admoveat, illam dirigens, nihil Christi gloria dignum effundere valeat. Ne ergo quispiam audaciae tribueret Davidi, quod divinas Christi laudes decantanti arduam, ac difficilem provinciam susciperet, idcirco praemittit ante omnia linguam eius, velut calamum a Spiritu sancto moveri, dicens (*Psalm. 44*): *Lingua mea calamus scribae velociter scribens*.

Sed ad expositionem propius accedens, Originale hebraeum habet, *Lingua mea calamus scribae velocis*, id est, doctissimi, atque eloquentissimi scriptoris: in hoc enim sensu non semel usurpatur in sacra Scriptura. Unde ad significandum, quod Esdras doctissimus erat in lege, ait (*1. Esdr. 7*): *Et ipse scriba velox in lege Moysi*. Atque secundum hanc acceptionem divus Cyprianus (*lib. 2. ad Quiri. ca. 28*) locum hunc Davidis vertit in hunc modum: *Lingua mea calamus scriptoris acute scribens*, ut divus Hieronymus (*sup. Ps. 44*) observat, quod scriba velox, idem est, quod scriptor rerum per compendium, qui paucis verbis multitudinem sententiarum perstringit. Quia tamen nomine scribae hoc loco potest intelligi, vel ipse David, vel Spiritus sanctus, duplicem sensum sustinent proposita verba. Primus est, ut David in propria persona loquens, pollicetur paucis verbis non paucam divini Sponsi encomia artificiose, et compendiose comprehensurum fore. Secundus sensus, ut significet David, quod quamvis imperita, et balbutiens esset eius lingua ad divinas Christi laudes decantandas, excelsa nihilominus ac sublimia de Christo dicturus erat ex motione Spiritus sancti, velut scribae calamo eius lingua utentis, ac proinde etiam digna esse arcana in hoc suo cantico reseranda, ut aeternae memoriae mandarentur, ut aperte indicat Originale hebraicum, quod, ubi nostra vulgata vertit, *Calamus scribae*, habet verbum quoddam quod significat idem, quod *Stylus ferreus*, cuius meminit Iob, cum dixit (*c. 19*): *Quis mihi tribuat, ut scribantur sermones mei? Quis mihi det ut exarantur in libro stylo ferreo, et plumbi lamina, vel calce sculpantur in silice?*

Unde sicut olim antiqui, ut memoranda gesta ex hominum memoria nunquam exciderent, illa sculperre consueverunt in lapideis columnis, quas in publico loco erigebant, prout fecisse legimus Machabaeos, qui propter libertatis privilegium Simoni Pontifici a Senatu Romano concessum, et munera, quae a Pontifice in gratiarum actionem Senatui Romano delata fuerunt, illud marmoreis columnis affixerunt; ita David hoc loco contendit, ea quae in lucem editurus est, digna esse, ut poae ab Spiritu sancto infusa, ut indelebilibus characteribus in sempiternam rei memoriam exarantur.

Speciosus forma prae filiis hominum.

Scio hunc locum explicare D. Basilium (*sup. Ps. 44*), et Cyrillum (*lib. 5. in Ioa. c. 33*) de pulchritudine divina, et increata, quae convenit Christo Domino quatenus Filius Dei legitimus, et imago naturalis eius est: verum cum David ait, speciosum esse prae filiis hominum, aperte indicat se praeferre, et conferre humanam Christi pulchritudinem cum pulchritudine eorum. Nec me latet D. Gregorium, Eusebium, Theodoretum, Euthymium, Remigium, Arnobium, Eugubinum, et Titeamanum existimare, regium Vatem loqui in propositis verbis de spirituali animae Christi pulchritudine; si haec tamen expositio vera esset, parum proculdubio extulisset illum David, humanam pulchritudini tantum illum anteponens, cum et Angelicam longe antecederet. Praeter gratiam enim unionis hypostaticae, quae super omnes gratias tam productas, quam producendas, et producibiles primatum tenet; certe gratia habituali capitis, ut loquuntur Scholastici Theologi, quae omnium creaturarum gratiam supra modum superat, anima eius condecorata erat, ex qua velut ex fonte quidquid gratiae Angeli obtinuerat, a Deo acceperunt: unde ipsi, sicut et homines, omnimoda veracitate usurpare possent illud D. Ioannis (*Joan. 1*): *De plenitudine eius omnes accepimus, et gratiam pro gratia*. Unde omissis his expositionibus, duplicem aliam veriore exhibeamus. Prima est, Davidem loqui de corporali Christi pulchritudine, quae ex thalamo virginali proditit: ita explicant D. Chrysostomus (*ho. 18. in Math.*), Hieronymus (*ad Princ.*), Augustinus (*in Psalm. 44*), Bernardus (*serm. de omnibus Sanct.*), Cassiodorus (*in Psalm. 44*). Exitium hanc Christi pulchritudinem non solum probat ratio sed gravissima testimonia confirmant. Ratio quidem, quae iuxta communem Philosophorum sententiam corporis venustas ex tribus praecipue oritur, ex integritate, seu perfectione membrorum, ex mutua inter se proportione, et ex nativo colore, qui ex optimo temperamento habente quatuor humores ad pondus (ut medici loquuntur) resultat: quae omnia, vel quodpiam eorum Christo Domino defuisse nemo sanae mentis concedet, cum corpus eius efformatum fuerit a Spiritu sancto, excellentissimum omnium opifice. Si enim Adam, et Evam, qui ex manibus Dei immediate prodierunt, singulari pulchritudine donatos fuisse nemo inficiatur; certe cum secundus Adam ex virgineo thalamo per Spiritus sancti operationem prodierit, nemo illum, nisi amens, primo parente pulchriorem fuisse abnegabit. Testimonia itidem ad idem clarissima reperio: nam in primis extat insignis revelatio beatissimae Virginis facta sanctae Birgittae in haec verba: *Qualis erat filius meus in mundo, cognosce. Ipse tam pulcher facie erat, quod nullus videbat eum facie, qui non consolaretur aspectu eius; etiam si praecedat dolorem habere. Iusti vero spirituali consolatione consolabantur, sed et mali*

a tristitia saeculi tanto tempore, quo eum videbant, relebantur. Unde et dolentes dicere conserunt: *Emus, et filium Mariae videmus, et saltem tanto tempore relebuntur.* Anno igitur vigesimo aetatis suae in magnitudine, et fortitudine viri perfectus erat. Inter medios moderni temporis magnus, non carnosus, sed nervis, et ossibus corpulentus. Capilli eius, supercilia, et barba cruce brunnea erant, longitudo barbas palmo per transuersum manus. *Frons vero non prominens, vel mersa, sed recta; nasus aequalis, non parvus, nec nimis magnus. Oculi vero eius tam puri erant, quod etiam inimici eius delectabantur aspicere: labia non spissa, sed clara rubentia. Mentum non erat prominens, nec nimis longum, sed pulchro moderamine ventum. Maxillae carnis modeste plenas. Color eius erat candidus, claro rubeo permixtus. Statura eius recta, et in toto corpore suo nulla macula erat, sicut et illi testabantur qui eum totidem viderunt nudum, et ad columnam ligatum flagellabant. Numquam super eum vermis venit, non perplexitas, aut immunditia in capillis. Est etiam illud testimonium Lentuli Romani (Epist. ad Imperat. Tiberi.), cuius meminit S. Antonin. (in *Chronico ex Eutropio*), et Egesipp. (lib. de exilio Hierosolym. Iudaici populi praesidis), effigiem Christi his verbis explicantis: *Homo quidem staturae procerae mediocriter, et spectabilis, vultum habens venerabilem, quem inuenientes possunt digere, et formidare. Capillos habens coloris nucis avellanae praematurae, et planos fere usque ad aures; ab auribus vero cincinnos crispis, aliquantulum caeruleos, et fulgentiores ab oculis ventantes, discrimen habens in medio capitis, iuxta morem Nazaraeorum; frontem planam, et serenissimam eum facie sine ruga, et macula aliqua, quam rubor moderatus venustat. Nas et oris nulla prorsus est reprehensio, barbam habens copiosam et intensam, capillis concolorem, non longam, sed in medio bifurcatam. Aspectum habet simplicem et maturum, oculis glaucis, variis, et claris excipientibus. In incerpatione terribilis, in adnatione blandus, et amabilis, hilaris serata gravitate. Qui tamen nunquam visus est ridere, flere autem saepius. Sic in statura corporis propagatus, rectas habens manus, et brachia, et omnia visus delectabilia, in colloquio gravis, raris, et modestus. Speciosus inter filios hominum; haec ille. Extat etiam ad item tam insignis quam elegans testimonium Hierophori, quod his verbis refert: *Egregio is, visidoque vultu fuit, corporis statura ad palmos prorsus septem. Caesariem habuit subflatam ac non admodum densam, supercilia nigra, non perinde inflexa. Ex oculis subflavescentibus mirifica prominebat gratia, acres hi erant, et nasus longior. Barbae capillus flavus, nec admodum demissus. Capitis porro capillos tulit prolixiores. Novaculis enim in caput eius non ascendit, nec manus aliqua hominis, praeterquam matris, in femora ostete eius. Collum fuit sensim declivis,***

ita ut non arduo et extento nimium corporis statu esset. Porro tritici referens colorem, non rotundam, aut acutam habuit faciem, sed qualis matris eius erat, paulum deorsum cersum vergentem, ac nodice rubicundam, gravitatem atque praedentiam eum lenitate coniunctam, placibilitatemque iracundiae expertem praeserentem. Persimilis denique per omnia fuit immaculatae suae Genitrici; haecenus antiquissimus, et eruditissimus Nicephorus. D. Hieronymus (libro 1. in *Matt. cap. 6.*) perlepidi Christi Domini pulchritudinem his verbis descripsit: *Certe fulgor ipse, et maiestas divinitatis occultae, quae etiam in humana facie relucebat, ex primo ad se videntes trahere poterat aspectu. Si enim in magnete lapide, et succinis haec esse vis dicitur, ut annulos, et stipulam in Christi facie ad allicendum vim explicat. D. Hieronymus (lib. 3. in *Matt.*) ait: *igneum quid, atque sidereum radiabat ex oculis Christi.**

Et divus Ambrosius (libro tertio de *Virginitate*) non obscure indicat extimam Christi pulchritudinem, dum ait: *Christus matrem corpore, virtute referebat Patrem. Beatam autem Virginem pulcherrimam fuisse tradit Epiphanius (libro de haeres.), Antoninus (4. par. tit. 5. cap. 11.), Nicephorus (lib. 2. cap. 25.), Albertus Magnus (super *Missus*), Cedrenus nobilis historiographus (in suo compendio histor.): unde si Christus referebat matrem, necesse erat pulcherrimum esse. Unde diva Agnes de eo dixit: *Cuius pulchritudinem sol, et luna mirantur. Beatus Laurentius Iustinianus humanam Christi venustatem elegantius describens, inquit: Ascendens Christo, egrediebantur interdum Angeli, et delectabiliter intuebantur humanitatis illius elegantiam, praeclaram formam, radiantem faciem, imperiale decus, et honorabilem statum.**

Tandem id non parum putaverim excellentissimam Christi pulchritudinem detegere, memoriae proditum esse, ut tradit D. Ioannes Damascenus (de *fide orth. lib. 4. cap. 17.*) cum Abagarus Edessae Rex insigne quendam pictorem misisset, ut Christi Domini faciem imagine aliqua exprimeret, minime id pictorem consequi potuisse ob extimam splendorem et Christi pulchritudinem manantem: unde Christus Dominus hae comitate usus est erga Regem, quod pulchrae suae faciei pallium admovit, imaginemque suam ei impressit, quam Abagarus, ut pio eius desiderio faceret satis, misit. Atque historiam hanc non solum divus Damascenus, sed et Nicephorus (libro *secun. Aistor. cap. 7.*), Evagrius (lib. quarto *histor. cap. 20.*), Hadrianus Papa (epistol. ad *Carol. Magn. quae extat, tom. 3. Conc. novae ed.*), et Summus Pontifex Stephanus in Concilio Romano, et reform Cardinalis Baronius (in *suis ann. anno 31.*) tanquam veram, et certam approbant, extalque in eius confirmationem insigne testimonium in Synodo Nicaena (actione 2.), ubi haec Leonis verba recitantur: *Edessam petivi, et venerandam imaginem non factam hominum manu, adorari, et venerari a populo*

to vidi. Demum si tantam fuisse commemorat Iosephus (lib. 2. *antiq. cap. 5.*) Moysis pulchritudinem, ut cum per vias et plateas civitatis Memphis incederet, artifices omnes ab operibus suis cessantes, certatim ad eum conspiciendum prosirent, quantum putabimus fuisse corporis Christi elegantiam, et vultus eius venustatem, de quo *Sponsa (Cant. 1.): Ecce pulcher es dilecti mi, et decorus? Decuisse autem Christum Dominum pulcherrimum fuisse, duplex ratio, multis aliis omissis, praecipue probat. Prima, quia Principis pulchritudo subditorum animos non parum sibi conciliat: unde Euripides apud Porphyrium (capite de *specie*) dixit: *Pactes prima, vel ut alii legunt, Priami, qui valde pulcher erat, digna est imperio. Hincque est, moris fuisse apud antiquos, ut referunt Strabo (lib. 16.), Diodorus Siculus (lib. 17.), Pomponius Mela (lib. 3.), et ante omnes illos Aristoteles (4. *Met. capite 4.*) ut in Reges pulchriores eligerent. Idem etiam mos viguit, ut tradit Stobaeus (serm. 42) apud Reges Aethiopiae, qui cum contingebat legitimam haereditatem ex proprio sanguine defecere, pulchriorem, et elegantiorum inter subditos in regni successorem elegerant, naturam apud in hoc imitantes, quae constat, ut tradunt D. Basilus (ho. 8. in *Hexam.*), Amb. (li. 8. *Hexam.*), Plin. (lib. 11. *cap. 16.*), Seneca (lib. 5. de *Clem. capite nono*) pulchriorem apem in Regem creare. Secunda ratio est, quia corporis elegantia, et pulchritudo, bonae indolis indicium, et pulchri animi argumentum esse solet. Unde Plato (in *Alcibiade*) ex professo probat, bonitatem cum pulchritudine ut plurimum coniunctam esse.**

Cuius sententiae non parum favet, quod, ut observant Hebraei, et Graeci idiomatis periti, idem verbum apud Hebraeos, et Graecos significat pulchrum, et bonum: unde etiam videmus in sacra Scriptura, pulchriores a Deo fuisse electos in Reges, ut subdit ex pulchritudine externa corporis internam animi conciterent. In Principem populi Israelitici, ut cum a tyrannica Pharaonis servitute educeret, Moysen omnium illius aetatis pulcherrimum elegit: eximia enim eius pulchritudo filiae Pharaonis Thermatae persuasit, cum infans ille erat, in filiam suam eum adoptaret, ut habetur (*Exodo 2. secundo*). Quando etiam populus molestis precibus a Samuele exigebat Regem sibi dari, regia corona donavit Saulem qui corporis elegantia, et pulchritudine longe omnes antecellebat, ut (*1. Reg. 9.*) legitur: nam ubi vulgata nostra vertit: *Saul electus, et bonus, et non erat vir de filiis Israel melior illo*, alia translatio habet: *Iuvenis erat formosus Saul, et inter filios Israel nullus formosior illo*: et subdit sacer textus ad corporis eius elegantiam declarandam: *Ab humero, et sursum eminebat super omnem populum. Saule vero a regia dignitate ob eius inobedientiam decidente electurus Deus loco illius alium Regem, Davidem pulchritudine valde conspicuum creavit, ut sacra Regum narrat historia, vocans illum virum pul-*

chrum. E contra vero (in *Levitico cap. 2.*) legitur, ita ingratus fuisse Dei in veteri lege inelegantiam, et turpiditatem corporis, ut illa deturpatis, minime ad sacrificia offerenda admitteret: *Qui habuerit maculam, non offeret panes Deo suo, nec accedet ad ministerium eius: si coecus fuerit, si parvus, vel grandi, vel torto naso, si fracto pede, si manu, si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si iugem scabiem, si impetiginem etc.* Quin et ipsa animalia in victimam sibi sacrificanda, si maculam aliquam habebant, respuebat, ut habetur (*Deut. 21*), ubi dicitur: *Sin autem habuerit maculam, vel claudum fuerit, vel coecum, aut in aliqua parte deformem, vel debile, non immolabitur Domino Deo tuo.* Ut igitur propheta David egregiam Christi Domini indolem, et animi pulchritudinem, mansuetudinem et lenitatem ostendat, a pulchritudine corporis laudes eius exorditur, quae omnium illorum non leve indicium esse solet.

Secunda expositio nostro instituto miram in modum consentanea traditur a D. Augustino (in *expl. tituli psalm. 44.*), Eusebio Emiseno, et celebri doctore Beidembrachio (in *comm. dic. psalm.*) asserentibus Prophetam in his verbis, *Speciosus forma, prae filiis hominum*, loqui de pulchritudine, quam Christus Dominus e ligno Crucis pendens, piis, et fidelibus hominibus, ex quibus coalescere debebat Ecclesia catholica, dilecta eius *Sponsa, ostendit: licet enim Isaias (c. 53.) dicat: Non est species ei, neque decor, et vidimus eum, et non erat aspectus*; id tamen in persona iuniorum eius dixit, qui tanquam hominem exacerandum illum vilipendebant; quare statim subiungit: *Unde nec reputavimus eum.* Amicis tamen, et vere fidelibus, quanto magis deformata facie, tanto pulchrior, et elegantior videbatur; unde divus Augustinus (sermone 9. *Nativitatis, et de tempore 13.*) ait: *Ubique Christus Dominus pulcher occurrit: pulcher in ligno, pulcher in coelo, pulcher et in sepulchro.* Itaque licet corporis oculis appareat, quod non est aspectus ei, neque decor, perspicacissimum tamen fidei divinae luminibus, *Speciosus forma prae filiis hominum*, videtur. Imagines quasdam non semel ego vidi tamen in Italia quam in Hispania, adeo singulari artificio affabrefactas, quae, cum ex uno loco illas intuear, deformem colubrum referebant; ex alio vero loco eadem conspiciens pulchram faciem ob oculos mihi ponebant. Non dissimiliter Christus Dominus e Cruce pendens, si corporis luminibus spectetur, deformi facie apparet; oculis vero fidei conspicietur, summam pulchritudinem exprimit: sicut enim sub humilitate maiestas, sub infirmitate fortitudo latebat, quae non nisi oculis fidei innotescebat; ita sub deformitate mira eius pulchritudo abscondabatur, quae tamen non nisi fide illustratis oculis patebat: unde ubi nostra Vulgata legit: *Sicut observaverunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus eius, et forma eius inter filios hominum insignis* commentator For-

rius (in *comm. super Isai. c. 52.*) legit ex Hebraeo: *Quanto magis super eum obstruuntur, eo maior erit gratia aspectus eius; et subdit quod Christus Dominus sic despectus in Cruce adeo pulcher est, ut nulli nullam aliam formam pulchriorem, aut maiori cum voluptate aspiciant quam Crucifixi vultum: unde D. Agnes, ut habetur (in officio), dixit: Sanguis eius ornavit genas meas: quod a D. Paulo didicit dicente (ad *Ephesios 5.*) Christum Dominum morti Crucis se tradidisse, ut lavacro sanguinis maculas et rogas Sponsae suae abstergeret, et pulchram illum redderet. Cui consonat illud *Apocalypsis (cap. 7.)*: *Laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni.* Sicut ergo aspicientibus oculis stellae caeli non videntur ordinate dispositae esse, cum plures quasi coaequatae, aliae vero quasi nulla servata distantiae proportionem esse videantur, revera tamen mirabili ordine a Deo supremo opifice in caelo stellatae sunt collocatae; ita sub deformitate illa Christi in Cruce pendens, quae homano intuitui obiciebatur, mira deslescebat pulchritudo. Hoc idem nobis Sponsus singulari quadam metaphora nostrae intentioni valde congrua manifestavit, dum laudans Sponsam, dixit (*Cant. 4.*): *Pulchra ut Luna.* Certum est tunc pulchriorem apparere lunam, cum plena est; plena vero tunc est, cum sol occidit. Ita sane Ecclesiae Sponsae Christi contigit, quae tunc plenior, et affluentior, tunc divinis charismatibus cumulatior, tunc pulchrior et venustior apparuit, quando sol iustitiae Christus Dominus occidit in Cruce. Sed et Sponsa iidem aliis verbis pulchritudinem Christi Domini non obscure significavit, dum dixit (*Cant. 5.*): *Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus, caput eius aurum optimum.* Existimaverim quidem candidum illum vocasse, quia candor erat lucis aeternae; rubicundum vero, quia in Crucis efflusi sanguinis rubore, quasi purpura indutus erat: hic enim rubor oculis Sponsae mirum in modum illum pulchrum, et ornatum reddebat. Quod vero addit, *Electus ex millibus*, ubi alia translatio vertit, *Vezzillum gestat in millibus*, aperte indicat, Christum pulchritudine illa longe omnes alios antecellere, sicut vexillifer omnes alios anteit. Cum tandem subiungit, *Caput eius aurum optimum*, alii vertunt, *Caput eius coronatum auro optimo*: constat autem Christum Dominum in Cruce redimitum extitisse corona spinea, ut tradunt D. Cyprianus (*ser. de pass.*), Origenes (*tract. 35. in Matt.*), et alii permulti patres; alii transferunt: *Caput eius coronatum lapidibus pretiosis.* Haec autem quae non dicat pulchrum reddidisse oculis Sponsae Christum Dominum. Quod satis ipsa significavit, auro comparans caput eius: quod praeterquam inter omnia metalla pulcherrimum est, frequenter ad significandum pulchritudinem usurpatur. Unde Pindarus cuiusque rei pulchra initia *columnas aureas* vocabat. Homerus, et Virgilius Venerem propter eius pulchritudinem *auream* appellarunt. Pulchre etiam, et continue loquentem, au-*

rea verba proferre dicimus; proindeque diximus Chrys aureum eloquentiae flumen vocitamus. Quia ergo caput Christi spinea corona terebratur, pulcherrimum videbatur Sponsae; idcirco auro, quod pulchritudinis symbolum est, comparavit. Ad extremum verba illa Isaiae (*Isai. 63.*): *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? iste formosus in stola sua, pulchritudinem Christi Domini, cum totus in Cruce vultu sanguine perfusus erat, mirum in modum effertur. Et quidem in primis, cum Christus Dominus crucifixus fuerit in Hierusalem, et non in Edom, nec in Bosra, nec unquam regiones illas incoluisset; absque dubio cum Angeli alium Christum Dominum venire de Edom, quod interpretatur rubicundum, et de Bosra, quod fortitudinem significat, alludunt ad ruborem sanguinis in cruce efflusi, et ad fortitudinem, quam in eius effusione tunc ostendit, infestissimos suos hostes profligans. Ut significaret autem ruborem illum sanguinis mirum in modum illum decorasse, subiunxerunt (*ibidem*): *Iste formosus in stola sua.* Christus etiam respondens eidem Angelis interrogantibus, unde roborem illum, qui ita formosum illum reddebat, mutuasset, dixit illum accepisse in Crucis torculari (*Isai. 63.*): *Torcular calcavi solus, et de genibus non est vir mecum.**

Diffusa est gratia in labiis tuis.

Postquam Propheta eximiam Christi vultus pulchritudinem laudaverat, ad extollendam eius eloquentiam, et singularem sermonis leporem progreditur, dicens: *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Certo cum haec duo inter se copulantur, pulchritudo, et eloquentia, plurimum valent ad conciliandos animos, ut non obscure indicat illud, quod Olympiae Philippi Regis Macedoniae uxori contigit. Nonciatum fuerat ei, Thessalam pulchram feminam amatoria pocula, seu philtira Regi dedisse, quibus eius animum sibi penitus subdidit. Continuo Regina praecipit illam ad praesentiam suam adduci, ut rei veritatem exploraret; at mirabile eius venustatem intuens, cum singulari sermonis lepore coninnctam, in haec verba prorupit: *Valent calumniae, tu enim in te ipsa medicamenta habes.* Quasi diceret: discedat falsae calumniae, non opus est te philtira condire, cum vultus tui pulchritudo, et verborum elegantia philtira sint, et amatoria medicamenta, quibus in Regis animo mirabiles tui possis excitare amores. Ut ergo divinus Vates amabiliorem redderet Christum Dominum Sponsae suae, non solum contentus est eius venustatem, sed et eloquentiam describere; et ideo subiungit: *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Paraphrastes Chaldaeus vertit hunc locum in haec verba: *Datus est spiritus prophetiae in labiis tuis.* Divus autem Hieronymus docet, intelligendum esse de virtute, et efficacia, qua operandum verba Christi pollebant, iuxta illud (*Luc. 21.*): *Erat potens opere, et sermone: et illud (*Psal. 44.*): Dedit voci suae vocem vir-*

tutis. Alii explicant de lepore sermonis eius, quem audientes dicebant (*Joan. 7.*): *Nunquam sic locutus est homo.* Possumus etiam apte satis ad nostram intentionem verba haec (*Psal. 44.*), *D. Fusa est gratia in labiis tuis, de septem verbis Christi e Cruce pendentis intelligere, quibus ipse talem virtutem impertivit, ut latro converteretur; Centurio filium Dei illum esse fateretur; et alii percutientes pectora sua reverterentur. Quae omnia non obscure indicant virtutem verborum Christi longo intervallo antecellere eam, quam Poetae Orpheo, Arioni, et Amphioni fabulose tribuerunt: nam si fingebant illos, ut referunt divus Augustinus (*lib. 18. de Civitat. Dei cap. 15.*), nec non Ovidius (*de arte amandi*), sui concentus suavitate etiam saxa ad se pertrahere: Christus Dominus saxa corda pertraxit, et homines more bestiarum viventes, in viros sanctissimos convertit, non vim aliquam eius inferens, sed suaviter alliciens, quia ut dicit Salomon (*Prover. 6.*): *Favus mellis composita verba, dulcedo animae, et sanitas officium.**

Propterea benedixit te Deus in aeternum.

Reddit Propheta causam, propter quam aeternus Pater Christum Dominum in sempiternum benedicturus erat, nimirum propter pulchritudinem, quam in cruce ostendit, et propter verborum leporem, quae in ea pendens locutus fuit. Quae autem haec fuerit benedictio, non est concors omnium sententia: nam D. Hieronymus, Cassiodorus, Lyranus, et Titelmannus (*in commentario huius loci*), interpretantur benedictionem illam fuisse glorificationem corporis Christi, exaltationem nominis sui, et potestatem et super omnia concessam, iuxta illud (*Matt. 28.*): *Data est mihi omnis potestas in caelo, et in terra.* Alii per hanc benedictionem intelligunt heroicam Christi Domini opera, per quae in universo mundo innotuit, caelestibus bonis supra modum affluere, et a Patre multis benedictionibus donatum fuisse: est enim frequens sacrae Scripturae phrasim, ut adnotant D. Augustinus, et Sanctus Thomas, ut aliquid dicatur tale esse incipere, quando illud ab eo possedit aliis innotescit. Atque iuxta hanc expositionem sensus est, ut propter pulchritudinem Christi in Cruce, tum propter singularem eius doctrinam, miram eius sapientiam, et potentiam hominibus innotuisse. Alii diversam omnino viam ingressi, arbitrantur benedictionem hanc intelligendam esse de ea, quam iusti, propter merita Christi, a Deo recipiunt, iuxta illud (*Ephes. 1.*): *Benedixit nos Deus omni benedictione spirituali in caelestibus, in Christo.* Unde D. Paulus (*Galat. 3.*) scribens, probat pollicitationem, quam Deus fecerat ad Abraham, benedicens omnes gentes in filio illius, adimpletam fuisse in Christo, in quo omnes gentes pro mortem eius benedictionem receperunt. Alii cum Euthymio exponunt benedictionem hanc esse quam fideles Christo Domino

in gratiarum actionem praebent: unde perinde fuit dicere: *Benedixit te Deus in aeternum*; ac si diceret: *Fecit aeternus Pater, ut fideles te benediciant, colant et venerentur in aeternum.* In quo sensu usurpatum lego apud Homerum verbum *benedicere*, dum (*Odisseae 1.*) ait: *Sirenius esto, ut tibi aliquis in posterum benedicat.* Ceterum quamvis expositiones has omnes non inficiuntur; aliam, ut mea fert sententia, satis germanam e saceris literis haud difficile erit erere. *Benedicere* enim non semel accipitur pro eo quod est fecundare, et copiosam filiorum sobolem alicui dare: in quo sensu dicitur (*Genes. 9.*): *Benedixitque Deus Noe, et filiis eius: et (*cap. 12.*) Deus ad Abrahamum locutus, ait: Faciamque te in gentem magnam, et benedicam tibi: et Regius vatem eandem usurpans phrasim inquit (*Psal. 106.*): *Et benedixit eis, et multiplicati sunt.* Dum ergo nunc ait: *Benedixit te Deus in aeternum*, perinde fuit, ac si diceret: *Dedit tibi ut sis Pater futuri saeculi, ita ut in lecto Crucis laevis quotquot filii Dei futuri sint, a te progeniantur, iuxta illud, quod Isaaias (*c. 55.*) vaticinatus fuerat: Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longaeum: quod et Christus Dominus adducta gravi metaphora pulchre explicat (*Joan. 12.*): *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum afferit: id est copiosam spiritualium filiorum sobolem, quam prae multitudine admirans Isaaias (*c. 55.*) dixit: Generationem eius quis enarrabit? Licet enim haec verba nonnulli explicent de aeterna Christi generatione ex Patre, alii de temporalibus ex matre; certe verbis sequentibus Isaiae, *Quia avulus est de terra viventium, consentanea magis expositio est, ut intelligantur de spiritalium filiorum generatione, quos in Cruce genuit, quando per mortem, velut arbor, abscissus fuit de terra viventium. Unde quemadmodum abscissa arbore solent nova germina veluti filii eius pullulare; ita abscisso Christo Domino, qui arbor erat foecundissima, secus decursus aquarum ingentium tribulationum plantata, innumera iustorum novella germina, tanquam legitimi eius filii, pullulare coeperunt.****

Accipere gladio suo super femur tuum potentissimae.

Pergit Propheta in describendis praeclearis dotibus, quibus divinus Sponsus Christus Dominus ornatus erat: unde postquam de eius pulchritudine, et sapientia, et sponsae animam ad amorem eius impelleret, locutus fuerat, de eius mira fortitudine sermonem facit, ut eam securam reddat brachio Sponsi sui ab omnibus eius inimicis defendendam, ac vindicandam fore. Antequam tamen fortitudinem hanc elucidemus, oportet examinare, quid verbo cingendi, et nomine gladii, quibus Regius Vates ulitur, veniat intelligendum. *Accingere* bifariam potest ac-

accipi. Primum, ut idem sit quod preparare se ad bellum: nam olim apud Romanos, qui togis utebantur, et hostes expugnaturi vestes complicabant, et succingebant: unde Consul, ut bellum indiceret hostibus, zona vestes cingebat, quam Gabinam appellabant, cuius meminit Virgilius (*lib. 7. Aeneidos*), dicens:

Ipsae Quirinali trabes, cinctaque Gabino
Insignis referat stridentia limina Consul.

In hoc etiam sensu D. Paulus (*Ephes. 6.*) dixit: *State ergo succincti lumbos vestros*: ubi manifeste alludit ad milites bello accinctos, ut ex translatione Graeca colligunt periti illius idiomatis, qui a propriis locis non discedentes, impelunt inimicorum expectant. Secundo solet usurpari verbum, *accingere*, ad ostendam animi fortitudinem: unde olim in signum illius moris fuit strenuis militibus cingulum, seu baltheum militare praebere, quo ense accingebant. Unde cum duces militis alicuius insolentiam plectere volebant, baltheo militari illum expoliabant. In quo sensu Iob (12) dixit: *Baltheum Regum dissolvit*, id est privat eos honore quo antea gaudebant: et Isai. (23.) ait: *Non est cingulum ultra tibi*: ubi Pagninus legit: *Non est fortitudo tibi ultra*. Duo ergo significat David in praedictis verbis. Primum est, quod Christus Dominus in montis Calvariae palaestra infestissimos suos hostes debellaturus, prius fortitudinis suae baltheo se accinxit. Secundum est, Christum Dominum in die belli ostentaturum fore miram eius fortitudinem, tres illos fortissimos hostes devincendo, mortem, peccatum, et daemonem. Mortis fortitudinem nemo est qui non agnoscat, cum eius insigne sit: *Nemini parco*: unde Spiritus sanctus, ut amoris fortitudinem significaret, mortis robori eam comparavit, dicens (*Cant. 8.*): *Fortis est ut mors dilectio*. Fortitudinem autem peccati magnam esse praeterquam id clare ostendit, quod mors primogenita eius est, ut dicit Iob, a quo tanquam filia a parente vires, et robor suum mutuabit, unius solum peccatum Adami totum genus humanum expugnavit, originali macula illud inficiens. Fortitudinem tandem daemonis multifariam, multisque modis exaggerant divina monumenta: nam Iob (40) vocat illum *Behemoth*, *Leviathan*, *Regem super omnes superbos*: David appellat eum aspidem, basiliscum, draconem et leonem: Isaias fortem, robustum, et giganteum: ac tandem Christus Dominus fortem armatum illum vocavit. Cum ergo ipse hos fortissimos hostes in Crucis patibulo viriliter proficere: unde ipse dixit (*Osae 13*): *O mors ero mors tua*: et alibi (*Ioan. 12*): *Nunc princeps huius mundi evictur foras*: Isaias (c. 25): *Praecipitavit mortem in sempiternum*; quam in Crucis praecipitasse catholica testatur Ecclesia, canens: *Qui mortem nostram moriendo destruxit*; manifestum est, Christum in Crucis mirum in modum invincibilem suam fortitudinem ostentasse.

Sed iam ad secundum accedentes, quid nomine, *gladii*, regius Vates intelligat, edisseramus: ex hoc enim germana intelligentia illorum verborum palam fiet. Scio divum Ambrosium (*Psalm. 118.*), quem secutus est Iansenius, per gladium hunc intelligere divinitatem, quam unicus humanitati in die incarnationis, eam accinxit. Scio etiam divum Hieronymum, Augustinum, Euthymium, Cassiodorum, Vatablum (*sup. Psalm. 44.*), existimare per hunc gladium significari doctrinam, et praedicationem Christi Domini: haec enim fuit gladius, quo ipse hostes suos gloriose superavit. Unde Isaias (c. 11.) ad id significantum dixit: *Percutiet terram virga oris sui, et spiritu laborum suorum interficiet impium*: et Apostolus (*Heb. 10.*) vocavit illum gladium accipiem: *Vivus est sermo Dei, et efficae, et penetrabilior omni gladio accipiti*. S. Clemens Alexandrinus (*primo Strom.*) refert, divum Petrum solo verbo Ananiam et Saphiram interfecisse, sicut olim etiam, ut ipse opinatur, Moyses Aegyptium solo verbo interemit. Si ergo divinum verbum in alieno eripositum tanta ac tam mirabili fortitudine pollet, quantae quaeso fortitudinis erit, cum ex proprio Christi ore prodierit? Illam certe experti fuere plerumque quingenti milites illius cohortis, qui audito illo verbo Christi, *Ego sum*, omnes pariter retrorsum ceciderunt; illamque multo antea praedixerat Isaias in persona Christi, dicens: *Posuit os meum quasi gladium acutum*. Hoc certe gladio non solum vitia destruxit, sed infernum etiam expoliavit, indomitam carnem nostram domuit, lascivientem appetitum compescuit, ac tandem huius gladii acie separavit filium a patre, filiam a matre, nurum a socru: *Litigat pater cum filio*, ait Rufinus (*sup. psalm. 44.*), *quia vult filius servire Deo*: *ille promittit terrenam haereditatem, iste appetit caelestem*; *ille pugnat, iste repugnat*; *sed fortior est gladius spiritualis separans, quam natura carnalis copulans*: haec ille. Quae omnia uno verbo Christus Dominus dixit (*Mat. 10.*): *Non veni pacem mittere, sed gladium*. Verum his expositionibus superaddens, ut proposito nostro argumento inserviamus, doctissimi Ihesychii (*sup. Ps. 44.*) expositionem amplectens, per gladium intelligendam esse reor Crucem in qua Christus pependit: verba eius sunt haec: *Gladium crucem vocat*: *hac enim tanquam gladio usus, duos hostes, diabolum, et mortem interfecit*. *Accingere ergo cruci in carne, quae vere hostes nostros superare potuit*. Crucem autem in sacra Scriptura pro gladio usurpari, non semel legitur: nam Isaias (c. 27.) dixit: *Visitavit Dominus in gladio suo davro, et grandis, et forti super Leviathan*; et Zacharias (c. 13.) ait: *Frumenta suscitare super pastorem meum*: et David (*Psalm. 21.*) in persona Christi: *Eruc e frumta Deus animam meam*. Ex quibus locis non obscure colligitur, ob duplicem causam merito Crucem gladium vocari, et quia vitae Christi telam praecidit, et quia

hostes suos confodit. Est tamen observatio dignum, quod ad illos expugnandos non aereo, et splendenti gladio, sed ligneo et obscuro illo debellavit: hoc enim mirifice Christi fortitudinem commendat, nam quanto infirmioribus ac debilioribus armis fortissimus vincitur hostis, tanto magis potentia vincens effulget; ut contingit Samsoni in Philistinorum expugnatione, quos non districto ense, non hasta vibrante, non sagittarum ictibus, sed asini mandibula ignominiose interfecit. Simile quidpiam accidit Davidi, qui debellaturus giganteum Goliath fortissimis armis munitum, non gladio, sed quinque lapidibus lethali vulnere eum percussit. Non dissimiliter, ut portata a Christo de hoste victoria magis eluceret, et commendabilior esset, non armorum strepitu, non militibus stipatus, non tormentis bellicis utens, sed infirmo Crucis ligno aereas potestates devicit.

Specie tua, et pulchritudine tua intende
prospere, procede, et regna.

Doctores Hebraei, quos secuti sunt Euthymius, Egbubius, et Iansenius, coniungunt haec verba cum praecedentibus: sic enim legunt, ut Folengius observavit: *Accinge gladium tuum super femur gloria tua, et decor tuus*, hoc est, gladius hic gloria tua est, atque decor, o potentissime. Placuit haec lectio Paraphrasti Chaldaeo, Verba illa persimili modo sic vertenti: *Cinge ensam tuam super latus tuum e fortis, quo interficias Reges, et Principes splendore tuo, et gloria tua*. Ceterum nostra Vulgata, et septuaginta Interpretes connectunt verba illa (*Psalm. 44.*), *Specie tua, et pulchritudine tua*, cum sequentibus verbis, *Intende prospere, procede, et regna*. Unde sensus erit, Christum Dominum mediante decore, et pulchritudine, quam in Crucis ostendit, multorum animos imperio suo subingasse, et inde regnare coepisse, ut praedixerunt David (*Psalm. 92.*): *Regnavit a ligno Deus*; et praedixerat Isaias, cum dicit (c. 9.): *Et factus est principatus super humerum eius*. Alii Reges stabiliori volentes sua regna, fundant illa super humeros subditorum, variis tributis illos vorantes, quibus minatur his verbis (*Habac. 2.*): *Fac qui aedificavit civitatem in sanguinibus*; at Christus Dominus novum suum regnum fundat super humeros suos, Crucis pondus et dolores pro subditis in corpore suo sustinens. Unde ubi nostra Vulgata legit, *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, et fundabo te in saphyris*; alii vertunt: *Sternam ordines lapides tuos in furo, vel in stibio*; ubi divus Hieronymus observat, alluisse Prophetam ad fucum muliebrem, quo suppositiliis figmentis feminae factus suas decorant. Vult ergo Propheta, regnum hoc Christi fundandum esse non in pulchritudine naturali corporis Christi ei congenita, sed in supposititia, et adventitia, quam lividus color colaphorum, caudidus salivarum, purpureus sanguinis ex spi-

natum puncturis per sacrum eius vultum decurrentis, ei praestituri erant: *Per manus iniquorum affligentes*, ut Petri verbis (*Act. 2.*) utar. Subiungit continuo Propheta: *Intende prospere, procede, et regna*: id est, ut Chaldaeus Paraphrasis vertit: *Gloria autem tua multiplicaberis filius, sic prosperaberis*. Rufinus (*in commentario huius loci*) varias insinuat expositiones, ait enim: *Dici potest prospere procede, de una gente ad aliam, et regna in acquisitis secundum bonos mores et virtutes. Potest etiam intelligi hoc modo: Intende in specie, et pulchritudine tua, ut in imagine et similitudinem, quam primo nostro parenti dedisti, in filiis eam renovare et reformare digneris. Prospere procede; prospere ex utero virginis progredere; prospere de sepulchro consurgere; prospere ab inferis ad Patrem revertere. Constat autem totam hanc felicitatem, et prosperitatem ortum habuisse ex sanguine, quem divinus hic Sponsus (*Eccl. 4.*): *Quis Sponsus sanguinum est, in ara Crucis effudit*. Sed Chaldaicae interpretationi insistens, quae prosperitatem hanc (ut diximus) intelligit de multiplicatione filiorum, quos Christus in Crucis progenit, apte id accommodari potest quod Platarchus (*in Apophtheg.*) de Agesilao Lacedaemonum Rege commemorat, qui interrogatus quousque secundum latitudinem loci regnum et imperium eius protendendum esset, ipse arripens ab extremitate hastam, quantum brachio potuit, illam porrexit, dicens: *Quousque haec perentia; significans tantum dilatandum fore eius regnum, quantum robore proprii brachii hastam vibrantis comparare potuisset. Non dissimiliter regnum Christi eo sane pervenit, quo Crucis hasta se extendit; et ideo Propheta ad id illudens, praevideus Christum a Crucis ligno regnantem, ait illi: *Intende prospere, procede, et regna*. Dilatationem hanc egregia quadam metaphora significavit Christus Dominus per Davidem prophetam eam praedicens (*Psalm. 107.*): *In Idumaeam extendam calcamentum meum, mihi alienigenae subditi sunt*. Quae verba duplicem suslinent sensum. Primum est, ut calcamentum significet idem, quod possessio, quia possessio idem est quod pedum positio, quae locorum possessiones sumuntur: unde prolicere a se calcamentum, erat cedere iuri alicuius possessionis, ut habetur (*Ruth 4.*). In hac ergo acceptione perinde fuit, ac si diceret, in omnes gentes extendam dominium meum: per Idumaeam enim omnia Gentilium regna intelliguntur, ut (*in commentario illius loci*) observavit divus Hieronymus, et Gregorius. Secundus sensus magis nostrae intentioni consentaneus est, quem tradunt Nazianzenus (*orat. in S. Lum.*), Augustinus (*Ps. 59.*), Basiliius (*Ps. 61.*), Eucherius (*libro de formis*), Hugo (*Ps. 59.*), Rupertus (*Ioan. 1.*): hi omnes Patres asserunt, per calcamentum intelligi sacram Christi humanitatem, qua velut calceata erat divina Maestas; unde divus Gregorius Nazianzenus (*homil. 7. in Evangel.*), et Ambrosius (*de instit. virgin. c.***